

Prof. dr IVAN MAKSIMOVIĆ, dopisni član SANU

VALORIZACIJA DRUŠTVENOG KARAKTERA SREDSTAVA I NJEN ZNAČAJ ZA STICANJE I RASPODELU DOHOTKA U SAMOUPRAVNOM SISTEMU PRIVREĐIVANJA

Poslednjih godina, i pored značajnih rezultata u razvoju, naš privredni samoupravni sistem je suočen i s brojnim slabostima i teškoćama. Dok je u periodu 1966—74. godine stopa akumulativnosti privrede iznosila u proseku preko 10 odsto, između 1975—78. ona je opala na 6,36 odsto (1978. godina). Stopa reproduktivne sposobnosti privrede je takođe između 1975—78. opala sa 7,54 odsto na 6,10 odsto. Stoga se mora konstatovati da nešto nije u redu sa čitavim reproduktivnim mehanizmom samoupravnog sistema, odnosno, pre svega, s uslovima i ekonomskom valorizacijom sticanja i raspodele dohotka.

Jedan od konstitutivnih elemenata toga sistema sticanja i raspodele dohotka, koji, očigledno, ne funkcioniše dobro, ili uopšte ne funkcioniše, odnosi se na ulogu i mesto sredstava u društvenoj svojini (vlasništvu) u tom sistemu, preciznije rečeno, na značaj objektivne funkcije cene (upotrebe) društvenih sredstava i uloge ove funkcije pri rešavanju isto tako osobito važnih drugih funkcija sistema: određivanju dohodaka od uloženog rada (striktno veličini toga doprinosa koja je društveno priznata realizacijom proizvoda-roba); određivanje „minimalne“, ili „društvene“ stope akumulacije koja se ostvaruje „samofinansiranjem“ i koja je u direktnoj vezi s cenom društvenih sredstava (bilo kako da je nazovemo, — „kamatom“, „rentom“ od sredstava, ili, kako se u poslednje vreme zagovara — „minimalnom stopom akumulacije“ — što sve više ide u red semantičkih pitanja); alokacije dohotka, odnosno akumulacije — što je opet povezano s drugim brojnim sistemskim pitanjima kao što su udruživanje sredstava, (ekonomski uslovi i društvena cena toga udruživanja); tržišta društvenih sredstava i društvenog kapitala, itd. Kao što se vidi, cena upotrebe društvenih sredstava povezana je kategorijalno i sistemski s najvitalnijim pitanjima funkcionisanja samoupravnog sistema, kao

što su: sticanje i raspodela dohotka, akumulacija i reprodukcija, ekonomski objektivna i racionalna kalkulacija doprinosa pojedinih činilaca proizvodnje društvenom dohotku, valorizacija i amortizacija sredstava. Ustavne norme i normativi o korišćenju sredstava u društvenoj svojini.

2. Treba konstatovati da problem cene sredstava u društvenoj svojini nije nov ni našoj ni u svetskoj teorijskoj literaturi i praksi izgradnje socijalizma i da se do sada najčešće postavljao u teoriji kao problem kamate na sredstva u socijalističkim privredama, a u praksi, kao problem institucionalnog mehanizma kroz koji se kamata slivala određenim subjektima i za određenu vrstu upotrebe (potrošnje, mahom opšte i investicione).

Kao teorijski problem, kamata na društvena sredstva je predmet interesovanja mnogih ekonomista, marksističke i nemarksističke orijentacije, čak i pre nego što je praksa i empirija socijalizma mogla da pruži bilo kakav objektivniji i bogatiji sadržaj za verifikaciju mnogih teorijskih hipoteza. Problem je diskutovan, uglavnom, sa gledišta tehničkog i formalnog racionaliteta i modela privređivanja koji je manje više odgovarao sovjetskom, centralizovano-planskom sistemu. Upućujući na literaturu, ovde nemamo nameru da je reprodukujemo. Hteli bismo samo da istaknemo da su u rečenom okviru — po našem mišljenju — postavljene i uočene sve racionalne pretpostavke od kojih i zbog kojih je u uslovima socijalističke privrede — odnosno u uslovima društvene svojine na sredstvima za proizvodnju — nužna neka vrsta kamate kao cene upotrebe društvenih sredstava. A, naime, kamata je dovođena u zavisnost od retkosti, odnosno nedovoljnosti društvenih kapitalnih — fiksnih i obrtnih — sredstava, vremenske distance između proizvodnje i potrošnje dohotka socijalističkih subjekata kao potrošača, doprinosa sredstava povećanju dohotka (to je poznato u neoklasičnoj teoriji kao faktorijalna koncepcija a u marksističkoj kao problem determinanti proizvodne snage rada), preferencije potrošačkih subjekata sadašnjoj u odnosu na buduću potrošnju (ažio teorija). U najvećem broju pristupa, kamata je institucionalno dovođena u vezu s državom kao subjektom s kojim se identifikuje društvena svojina, tj. najčešće s državom, dok je od nekih — ne tako brojnih naših i stranih ekonomista — osporavano da u socijalizmu uopšte ima mesta kamati na sredstva. U ovom slučaju kamata je tretirana kao čisto svojinski privatni odnos prema sredstvima. U celini uzev, izgleda nam da su u pomenutoj literaturi sva načelna pitanja kamate pokrenuta i data mnoga rešenja u okvirima formalne analize.

3. Na naše samoupravno ponašanje u ovoj oblasti sistema, uticali su brojni činiooci od prvih godina uvođenja neke vrste kamate na sredstva u društvenoj svojini. Pre svega, nedostatak bilo kakvog teorijskog koncepta, niti poznavanje istraživanja drugih u ovoj oblasti. Potom, sovjetsko iskustvo, zasnovano na empirizmu i pragmatizmu države i planskih organa prilikom određivanja visine kamatne

stope na osnovna sredstva i kontrole njenog trošenja (preko državnih investicionih fondova). U svakom slučaju, u periodu 1952—66, oblici prisvajanja na osnovi društvenih sredstava i razni instrumenti koji su pri tom korišćeni (amortizacija, kamata, porez na kapital, porez na neto prihod, itd.) apsorbovali su — prema proceni nekih naših ekonomista — između 10,5 odsto (1952—53. god.) do 45 odsto (1966) neto proizvoda jugoslovenske privrede (industrije i rudarstva) i slivali su se, uglavnom, u kanale državnih investicionih i budžetskih fondova.

Ova praksa je bila radikalno ograničena privrednom reformom 1966. godine, uporedo s inaugurisanjem nove politike ograničavanja i postepenog eliminisanja države iz sfere neposredne privredne aktivnosti i šire afirmacije samoupravljanja u raspodeli dohotka. Kamatna stopa, koju je još uvek u to vreme ubirala država, smanjena je sa 6 odsto na 4 odsto (na nivou privrede na 2,8 odsto) da bi, sledećih godina, brojni izuzeci i izuzimanje od plaćanja kamate postali pravilo i ova kategorija i institucija najzad potpuno ukinuta 1970. godine, uporedo s prenošenjem tzv. državnog kapitala na bankovni sistem i na privredne organizacije. Država je „razvlašćena“ kao svojinski subjekt, koji prisvaja kamatu na društvena sredstva, što je ujedno impliciralo da se državni model društvene svojine u praksi prisvajanja dohotka počeo pretvarati u samoupravni model društvene svojine. Iz prakse naše empirije, u vezi s kamatama po sredstvima u periodu 1952—70. godine, mogao bi se isto tako deducirati teorijski zaključak da je kamata bila neka vrsta ekonomskog izraza i ekvivalenta za državno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju.

4. Međutim, ukidajući kamatu na društvena sredstva (poslovni fond OUR-a) i prenoseći društveni kapital koji je i po tom osnovu nastajao iz kontrole državnog aparata na kontrolu bankovnog sistema, postajalo je sve jasnije, iz godine u godinu koje su sledile posle 1970, da ovim problem nije rešen. Ukidajući ulogu i kontrolu države kao pravno-političko-ekonomskog titulara i subjekta prava na arbitrarno i nekontrolisano korišćenje dohodnih efekata sredstava — nastalih iz kamatnih naslova, po osnovi društvenih sredstava, mahom u obliku centralizovanih investicionih fondova (kojima je država određivala pravac, redosled prioriteta i dinamiku trošenja pri alokaciji sredstava ovih fondova), kreirali smo tada druge, nove oblike društvene i ekonomske nekonzistentnosti, neracionalnosti, neefikasnosti u vezi sa sredstvima. Jer, korišćenje poslovnog fonda privrednih organizacija, odnosno OUR-a, oslobođenog od „državnog troška“, odnosno posredstvom državnih organa podsticane cene za njegovu upotrebu, gotovo je automatski otvorilo mogućnost za upotrebu sredstava kao grupno-svojinske kategorije. Ili, što je samo drugi vid interpretacije istog fenomena — otvorilo je mogućnost, u nizu slučajeva pretvoreno u praksu, prisvajanja jednog dela dohotka OUR-a, SOUR-a i drugih organizacija, na osnovi veličine sredstava koju faktički koriste, a ne na osnovi rada. Uz to, što smo se više približavali 80-im godina-

ma, to je ispoljena tendencija opadanja potrebne akumulacije i smanjivanja pokretljivosti potencijalne akumulacije u vezi s društvenim sredstvima postajala sve vidljivija, zaduženost privrednih asocijacija po osnovi kreditiranja razvojne politike novčanim sredstvima iz emisije i njen stalno rastući pritisak na interne stope akumulacije bila sve jasnija. Dodajne posledice ovog fenomena su bile bujanje svih oblika neproizvodne potrošnje po stopama većim od porasta stopa društvenog proizvoda i dohotka, posebno opšte i zajedničke potrošnje, koje unekoliko paralelno i automatski reaguju na porast lične potrošnje (krivicom sistemskih instrumenata), sve veća orijentacija investicione potrošnje na bankovne kredite umesto na samofinansiranje i, sledstveno tome, sve veća zaduženost privrede. I sve to pri, poslednjih godina, nezadovoljavajućoj stopi interne akumulacije i razvoja. Mnogima je postalo zato jasno da sadašnji sistem reprodukcije OUR-a pomalo nagriza osnove na kojima počiva (tj. nagriza društvena sredstva) i da smo s vodom reforme izbacili i dete iz posude. Naime, umesto promene subjekata prisvajanja kreditnih naslova i njenog adekvatnijeg funkcionalnog usmeravanja kao dela dohotka, što je bilo potrebno uraditi (i što smo nameravali da uradimo ukidanjem državnih investicionih fondova), mi smo 1970. godine ukinuli i samu instituciju kamate na društvena sredstva, što nikako nismo smeli uraditi i što je imalo teške posledice. (Vidi na početku citirane podatke o stanju akumulativnosti naše privrede danas). Jer, kamata na poslovni fond OUR-a — ili neka slična kategorija, što je više jezičko, semantičko pitanje definicija — nužna je i objektivna kategorija robne proizvodnje i tržišne privrede pri socijalizmu i samoupravljanju, koja se na duži rok ne može ukinuti, a da se ne pojave gore iznete posledice.

5. Ovde je potrebno da se još jednom kratko vratimo na teorijsku diskusiju o prirodi kamate, odnosno cene upotrebe društvenih sredstava, koja se od 1971. godine povremeno intenzivno vodila u našoj ekonomskoj literaturi. Šta je ta diskusija utvrdila? Utvrdila je, prvo, da je kamata na sredstva ekonomska kategorija koja se zakonito javlja u uslovima razvijene robne proizvodnje uz kvantitativne nedovoljnosti društvenih sredstava, sasvim nezavisno od tipova društvene svojine koji preovlađuju. Sledstveno tome, kao drugo, tip svojine utiče samo na određenje i oblik ekonomske funkcije koja tu cenu upotrebe sredstava mora da vrši. U poslednje vreme, ima više zahteva iz naših naučnih krugova da se u našim institucionalnim uslovima, u sadašnjoj fazi razvoja našeg samoupravnog sistema, društveni karakter sredstava kojima samostalno raspolaže udruženi rad izražava u obliku društveno dogovorene jedinstvene stope akumulacije (ili „programirane“ akumulacije) koja treba da predstavlja osnovu samofinansiranja OUR-a. Treće, ako bi se ovaj zahtev prihvatio, ekonomski sadržaj ove dogovorene i programirane stope akumulacije trebalo bi da se izvodi i da počiva na kalkulatívnoj, distributívnoj i alokativnoj funkciji kamate kao cene upotrebe društvenih sredstava, odnosno iz ekonomske prirode robne proizvodnje i njenih specifičnosti povezanih sa samoupravnim produkcionim odnosima. A to znači da

cena upotrebe društvenih sredstava meri ekonomski značaj, odnosno doprinos koji ta sredstva pružaju (izraženo fizički ili vrednosno) porastu proizvodne snage rada (sa čijom se veličinom mora ekonomisati, jer nije ograničena, pa otuda i sredstva imaju cenu. Izvesni ekonomisti smatraju, i mi se tim gledištima pridružujemo još od 1974. godine, da je ova funkcija cene društvenih sredstava jedna od ključnih varijabli za rešenje problema funkcionisanja celokupnog sistema sticanja i raspodele dohotka u nas. Četvrto, ekonomska nužnost postojanja objektivne cene upotrebe društvenih sredstava (odnosno, društvene stope akumulacije) pokazuje potrebu da se izvrši izvesna reforma u shvatanju i teorijska reformulacija parcijalne sunkcije cilja OUR-a u koju treba uključiti, pored maksimiziranja dohotka (po radniku), i izvesnu normativnu parcijalnu funkciju akumulacije kao cilja. Peto, posmatrano na duži rok, cena upotrebe društvenih sredstava logički se najadekvatnije ugrađuje u društvenu prosečnu stopu akumulacije, odnosno u model izvesne specifične cene proizvodnje, koja počiva na hipotezi da u samoupravnom modelu privređivanja, ako je on adekvatno institucionalno organizovan, tj. ako dopušta slobodu u kretanju rada i sredstava i priznaje tržišna svojstva ovim determinantama proizvodne aktivnosti, — dolazi do formiranja, na osnovi delovanja zakona vrednosti, jednakih dohodaka za jednako angažovanu količinu i kvalitet rada i jednakih prosečnih stopa akumulacije. Empirička istraživanja, vođena poslednjih godina, u velikoj meri su verifikovala analitičku vrednost specifične cene proizvodnje i njenih kriterija kao najadekvatnije logici samoupravnih motiva privređivanja i kao najveće približavanje ove kategorije normalne cene proizvodnje postojećim tržišnim odnosima u nas.

Prof. dr. IVAN MAKSIMOVIĆ,
corresponding member of Serbian Academy of
Sciences and Arts

ON THE VALUATION OF SOCIALLY-OWNED ASSETS AND THEIR
SIGNIFICANCE FOR INCOME EARNING AND DISTRIBUTION UNDER
THE SELF-MANAGING PERFORMANCE OF THE ECONOMY

S u m m a r y

The subject-matter of this paper is to analyze problems which have to do with the economic calculation and valuation (the "use-price") of socially-owned assets (means of labour and fixed assets). The author wants to identify the extent to which unsolved theoretical and practical problems in this field have borne on the lower efficiency of the self-managing system or rather the extent to which the aggravated development trend of some

vital indicators of economic activity (the rate of accumulation, the rate of reproduction of the economy as well as deformities in income earning and distribution) is connected to the economic valuation of the use-price of socially-owned assets.

First some data have been presented on the decline of the development rate, the efficiency of the business performance and on unreasonable procedures in income distribution during the last decade.

Next comes a short survey of prewar and present-day theoretical discussions on the nature of interest on socially-owned assets. The author comes to the conclusion that all the most important questions have already been discussed, that the specific nature of interest under socialism has been described in theory and that many solutions have been identified in theory which are interesting also for the self-managing economy.

The author has considered in brief also our economic and political practice regarding the valuation of socially-owned assets and their use-price as well as the institutional mechanism through which assets have affected the income-earning and distribution. It has been found that the government has gradually lost ownership of socially-owned assets and that this function has been transferred to other subjects (banks, business and trade organizations etc.). Likewise, the cancelation of the interest on the current fund (or rather on fixed assets) did not prevent the utilization of socially-owned means, bringing about significant disturbances in the sphere of income distribution and in the development of the economy (the decline of the rate of accumulation, the restriction of self-financing, deformities in personal incomes as well as in the collective expenditure, the growing indebtedness of our economic subjects).

The author reverts then to our theoretical discussion on this problem, summing up the main theoretical conclusions regarding the use-price of socially-owned assets and its function in the process of accumulation on the basis of self-financing in the Yugoslav model of the economy.

Next follows the consideration of the main empirical results based on former theoretical researches into this field. Empirical researches indicate that there is a high rate of correlation between the contribution of socially-owned assets and the income earned, which is, however, not reflected in the use-price of these assets (or rather in the planned rate of accumulation on the basis of self-financing). We know from empirical researches that there is a high rate of correlation between sectorial differences in the level of personal incomes and the capital equipment of labour with socially-owned assets.

From what has been said above it follows that a decade since the use-price of socially-owned assets has been canceled all the theoretical and empirical researches call for the re-introduction of this category into the system. Alongside other reforms of the self-managing system, this change should help to overcome present difficulties in the sphere of income earning and distribution, strengthening the principle of reasonability and efficiency

of the business performance, an advantage already displayed by the self-managing system, if compared to other types of socialist systems of re-production.

Д-р ИВАН МАКСИМОВИЧ
профессор Университета в Белграде
член корреспондент САНУ

ВАЛОРИЗАЦИЈА ОБЩЕСТВЕННОГО ХАРАКТЕРА СРЕДСТВ И ЕЕ
ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОЗДАНИЯ И РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДА В
САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Резюме

Предметом настоящей работы является анализ проблем, связанных с определением условий экономической калькуляции и валоризации („цена пользования“) общественных средств (средства труда, основные средства). Исследуется в какой степени нерешенные теоретические и практические проблемы в этой области повлияли на уменьшение рациональности и эффективности хозяйствования системы самоуправления, точнее в какой степени в последнем десятилетии ухудшились тенденции в развитии некоторых существенных показателей хозяйственной активности (ставки аккумулятивности, ставки репродуктивной способности хозяйства как и деформации в сфере условий создания и распределения дохода), связанных с экономической валоризацией цены пользования общественной собственностью.

В работе, прежде всего, даны сведения о сокращении темпов развития эффективности хозяйствования и нерациональности в распределении дохода в течение истекшего десятилетия нашего хозяйствования.

Затем вкратце рассмотрены довоенные и современные теоретические дискуссии о характере процентов на средства в общественной собственности в экономической литературе. Констатируется, что почти все принципиальные вопросы уже затронуты, что теоретически открыт специфический характер процентов в социалистических условиях хозяйствования, и что замечены многие решения, в рамках чистой и формальной теории, которые представляют интерес и для рассмотрения проблем в самоуправленческом хозяйстве.

В дальнейшем, тоже вкратце, рассматривается наша экономическо-политическая практика в связи с валоризацией средств в общественной собственности и определением цены пользования, как и институционального механизма через который осуществлялись экономические эффекты средств в создании и распределении дохода, возникшего вследствие применения средств. Констатируется постоянное сокращение прав государ-

ства как титуляря собственности на общественные средства, и фактическое перенесение этой роли и функции на другие субъекты (банковские организации, хозяйственно производственные и бытовые организации, и т.д.). Также отмена процентов на фонд хозяйственной деятельности (т.е. на фиксированные средства), не предотвратила фактического использования общественных средств в качестве собственнического отношения и привела к значительным нарушениям в сфере распределения дохода и развития хозяйства (снижение ставки аккумулятивности, ограничение самофинансирования, деформации в движениях заработных плат, невоздержанность в области общего потребления, все растущую задолженность хозяйственных субъектов).

В работе — снова сжато — автор возвращается на нашу теоретическую дискуссию об этой проблеме и резюмирует главные теоретические выводы в связи с ценой пользования общественными средствами и ее функцией в процессе формирования аккумуляции на основе самофинансирования в югославской модели хозяйствования.

Затем излагаются главные эмпирические результаты, основанные на предварительных теоретических исследованиях в этой области. Подчеркивается, что эмпирические исследования устанавливают высокую степень коррелятивности между производственными вкладами средств в общественной собственности и осуществленным доходом, который, однако, соответствующе не отображается в цене пользования этими средствами (точнее, в новейшей терминологии, — в ставке за программированной и за планированной аккумуляции на основе самофинансирования). Также эмпирические исследования устанавливают высокую степень корреляции между секторскими различиями в уровнях заработных плат и капитальной оснащенностью труда общественными средствами.

На основании всего изложенного заключение следующее: десять лет спустя со дня отмены цены пользования средствами в общественной собственности все теоретические выводы и эмпирические исследования говорят в пользу повторного введения этой категории в систему, ее внедрения в основную функцию цели и мотивации хозяйствования организаций объединенного труда и других субъектов самоуправления. Это изменение должно содействовать, вместе с другими реформами системы самоуправления, не только отстранению настоящих трудностей в сфере создания и распределения дохода, но и более широко, укреплению принципа рациональности и эффективности хозяйствования, преимущества, которые система самоуправления, в известной степени, уже проявила в отношении к другим типам социалистических систем воспроизводства.